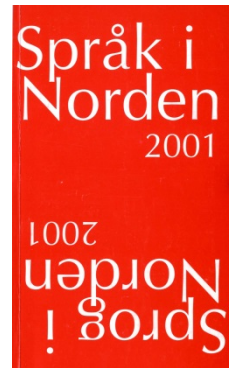

Sprog i Norden

Titel: Idealer og realitet i standardisering af islandsk udtale
Forfatter: Kristján Árnason
Kilde: Sprog i Norden, 2001, s. 67-86
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Nordisk Sprogråd

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Idealer og realitet i standardisering af islandsk udtale

Kristján Árnason

1. Mysteriet om det islandske sprogs tidlige standardisering og konservatisme

Det er velkendt at islandsk er et meget konservativt sprog i forhold til de andre nordiske sprog. Den vigtigste begivenhed i den henseende er vel fremvæksten af den oldislandske kultur og litteraturaktivitet i middelalderen. Men til trods for mange gode forslag til forklaring af fremvæksten af den klassiske oldislandske litteratur med alle de konsekvenser det har haft for Island, er det dog et mysterium. Det største spørgsmål er hvordan det hele er begyndt, og hvis man engang kunne forklare oprindelsen, ville det blive lettere at forklare den senere udvikling (se f.eks. Helgi Guðmundsson 1977). Isolation og stagnation og almen læsekundskab kan ses som grunden til at man i reformationstiden fik Bibelen oversat til islandsk, i modsætning til hvad der skete i Norge.

Men selv om det moderne skriftsprog stort set er det samme som det oldislandske, således at man kan sige at Snorri Sturluson og Halldór Laxness har brugt det samme medium i deres litteratur, så har udtalen og det fonologiske system undergået væsentlige forandringer. Og der findes skandinaviske (ikke mindst norske) dialekter som i fonologisk henseende ligner oldislandsk udtale mere end moderne islandsk gør. Et af de træk

hvor det moderne lydssystem afviger fra oldislandsk, er kvantitetssystemet. I den såkaldte *kvantitetsomvæltning* neutraliseredes den gamle kvantitetsforskel mellem kort *tal* 'tal' og lang *tál* 'bedrag'. En anden vigtig forskel er at det gamle system af tryk-svage vokaler med kun tre kvaliteter [ɪ], [u] og [a] er blevet forøget således at man nu får ord som *strætó* 'bus' og *Diddú* 'kvindeligt kælenavn' med andre vokalkvaliteter i anden stavelse. Samtidig med, eller lidt før, kvantitetsomvæltningen er der foregået en vidtgående diftongering af gamle, lange vokaler. Det betyder at oppositionen mellem *tal* og *tál*, som i det gamle sprog var en opposition mellem lang og kort vokal med lignende kvalitet, nu er en opposition mellem monoftong [t^ha:] og diftong [t^hau:]. Der er også sket nogle sammenfald og lydforandring i vokalsystemet som gør at systemet ser helt anderledes ud end det gamle (se Hreinn Benediktsson. (udg.) 1972). Blandt andre fonologiske særpræg som nutidssproget har, er præaspiration: *hoppa* [hɔ^hpa] 'hoppe', ustemte sonoranter foran "hårde" klusiler: *bolti* [pɔ^hlti] 'bold' og dissimilation af langt [n] i *seinn* [seitn] 'sen' og langt [l] i *illa* [itla] 'ilde'. Det er ikke helt klart hvor gamle disse innovationer er, og nogle af dem kan have eksisteret i det norske indvandrersprog, men man må sige at den fonologiske udvikling på ingen måde har været præget af konservatisme eller stagnation.

2. Ældre sprogpolitikere

Det er altså nok så bemærkelsesværdigt at den fonologiske udvikling ikke har ført til nogle større dialektforskelle. Langt de fleste fonologiske innovationer har spredt sig over hele landet, og derfor er der ikke opstået dialektforskelle på grund af isoglosser som stammer fra ufuldendte lydforandringer. På den anden side findes der også eksempler på fonetiske innovationer som ikke er slået igennem, og nogle varianter er blevet fordømt og er forsvundet igen.

Man kan sige at den islandske purisme har sine rødder i reformationstiden med biskop Guðbrandur Þorláksson (1541–1627) som var ansvarlig for trykningen af den islandske bibel (1584). Hans lidt yngre samtidsmand og slægtning Arngrímur Jónsson den lærde (1568–1648) var også interesseret i det islandske sprogs fremgang og bevaring (se: Jakob Benediktsson 1953). Biskop Brynjólfur Sveinsson (1605–1675) har også kommenteret sprogbrugen. I et brev fordømmer han f.eks. udtalen af gammelt langt *é* som i *fé* 'får' med diftong [ie] eller [je]. Han mener at denne diftongudtale er en uskik som har sine rødder på Nordlandet, men at den har spredt sig til andre egne. Árni Magnússon (1663–1730), den store håndskriftsamler, kommenterer også nogle dialektale udtalevarianter som nu er forsvundet, f.eks. den østlandske måde at udtale gammelt *æ* på som monoftong. Han fortæller komiske anekdoter hvor man har gjort nar af denne udtale. Som man kan se af dette eksempel, er det ikke altid innovationer som bliver fordømt, fordi her er det den gamle monoftongudtale som bliver forhånet. Her har majoriteten accepteret den nyere diftongudtale [ai].

Oplysningsmanden Eggert Ólafsson (1726–1768) udtaler sig også om dialektale udtaleforskelle i sin retskrivningsbog fra 1762. Han siger f.eks. at folk fra Vestfjordene bruger udtalen *áng*, men at andre fra samme område siger *æng* for det som skrives *ang*. Folk fra Østfjordene siger han udtaler tilsvarende former som *áúng*, og han vil mene at begge varianter er overdrevne ("hvörutveggju [gera] of frekt af"). Det er folk fra Nordlandet som efter hans mening går den gyldne middelvej og siger *áóng*. Det er måske ikke helt klart hvordan man skal tolke Eggerts kommentarer og transskription, men det mest sandsynlige er at den variant han rekommanderer, er den som svarer til den som nu er den almindeligeste udtale af det som staves *ang*, d.v.s. [aʊŋk]. Den vestfjordske udtale med monoftong var stadigvæk en dialektvariant i det 20. århundrede (se nedenfor), og der var også nogle spor af [ai]-udtale, men begge er gået stærkt tilbage.

Eggert kommenterer også en udtalevariant, en innovation, som nu er forsvundet, nemlig udtale med klusil af ord af typen *tólf* 'tolv' og *orf* 'leskaft': [toulp], [ɔrp]. Denne udtale siger han kaldes for almuens barbarismer, og det er sandsynligt at variantens skæbne er knyttet til denne fordømmelse. Der findes andre varianter som Eggert brændemærker, f.eks. udtalen *alla gutu* for *alla götu* 'hele vejen', som minder lidt om den afvigende udtale af vokaler (den 'skæve tale', se nedenunder), selv om det sandsynligvis ikke er det samme fænomen.

Hvad man kan se af disse eksempler, er at nogle innovationer får fremgang og tages op i standarden, mens andre fordømmes, og det er ikke altid den yngre variant som bliver fordømt.

3. Det 20. århundrede

Sproghistorien viser altså at det islandske fonologiske system i tidens løb har undergået nogle nok så store forandringer, men at standardiseringstendensen altid har været til stede. Dette viser sig på den ene side ved at lærde folk og åndelige ledere har været bevidste om sprogvariation og har kæmpet imod eller fordømt enkelte udtalevarianter. Men selv om det er eliten som udtaler sig om sagen, og vi ikke har direkte vidnesbyrd om almuens mening, er det troligt at elitens kommentarer i det mindste i nogen grad genspejler stemningen blandt den almindelige befolkning, eller i det mindste ikke var i direkte modstrid med den. Det hele har så haft som resultat at de fleste af forandringerne og varianterne som blev accepterede af "myndigheder" og befolkning, blev gennemført i hele landet, og modsat at de som blev fordømt, er forsvundet. Men til trods for alt dette findes der nogen variation og dialektforskelle som har overlevet indtil det 20. århundrede.

3.1 Dialektforskelle i det 20. århundrede

Oplysninger om moderne dialektforskelle går tilbage til det 19. århundrede. Lærde folk som Sveinbjörn Egilsson, rektor for den lærde skole, professor Konráð Gíslason og Björn Magnússon Ólsen, Islands universitets første rektor, har kommenteret og

dokumenteret sådanne udtalevarianter. Den første systematiske helhedsbeskrivelse af moderne islandsk udtale er Jón Ófeigsson's artikel i Sigfús Blöndals islandsk-dansk ordbog, som udkom 1920–24. Jón Ófeigsson skelner mellem sydlandsk og nordlandsk som to hovedgrupper med en del mindre grupper, sådanne som vestfjordsk og østfjordsk, og der findes andre vidnesbyrd om dialektudtale fra den første halvdel af det 20. århundrede som er i overensstemmelse med dette. Men langt de fyldigste oplysninger om dialektudtale i det 20. århundrede får vi hos Björn Guðfinnsson (1946, 1981/1947, 1964). Björn (1905–1950) har lavet en vidtgående undersøgelse af udtalevarianter hos skolebørn i 40'erne. Han rejste igennem hele landet og med interviews og oplæsningsprøver har han undersøgt brugen af de regionale varianter hos skolebørn. Disse varianter bliver optalt her nedenunder med de vigtigste statistiske oplysninger fra Björns undersøgelse.

3.1.1 Hård tale – blød tale (Nordlandet)

Forskellen mellem den "hårde" og "bløde" udtale markeres ved aspiration eller mangel på aspiration på ustemte klusiler i begyndelsen af en ikke-initial stavelse.

	hård	blød
<i>sápa</i> 'sæbe'	[sau:p ^h a]	[sau:pa]
<i>láta</i> 'lade'	[lau:t ^h a]	[lau:ta]
<i>strákar</i> 'dreng'	[strau:k ^h ar]	[strau:kar].

Denne variants hjemmeområde er den østlige del af Nordlandet. Men det er en mindretalsvariant, og ifølge Björn Guðfinnsson's undersøgelse havde 72,2 % af skolebørn den bløde (uaspirerede) tale.

3.1.2 *Stemt vs. ustemt tale* (Nordlandet)

En mindretalsvariant som også er knyttet til Nordøstlandet, er den såkaldte stemte tale. Her er det spørgsmål om at have stemte sonoranter foran "hårde" konsonanter, d.v.s. som skrives *p*, *t*, *k*:

	stemt	ustemt
<i>stúlka</i> 'pige'	[stulk ^h a]	[stulka]
<i>stampur</i> 'fad'	[stamp ^h ʏr]	[stampʏr]
<i>menntun</i> 'udbildning'	[ment ^h ʏn]	[mɛntʏn]
<i>blaðka</i> 'bladplade'	[plaðk ^h a]	[plaðka]

I Björn Guðfinnssons undersøgelse havde den stemte tale en lidt svagere status end den hårde tale med 77,5 % ustemt udtale blandt skolebørn.

3.1.3 *hv-udtale – kv-udtale* (Sydlandet)

Denne variant består af valg mellem initial velær klusil eller frikativ i nogle ord med etymologisk /hv/:

	klusil	frikativ
<i>hvalur</i> 'hval'	[kfa:lʏr]/[k ^h va:lʏr]	[x ^w a:lʏr]/[xa:lʏr]
<i>hver</i> 'hvem'	[kfe:r]/[k ^h ve:r]	[x ^w ɛ:r]/[xɛ:r]
<i>hvass</i> 'skarp'	[kfas:]/[k ^h vas:]	[x ^w as:]/[xas:]

Hv-udtalen var stærkest på Sydøstlandet, men den fandtes også vestom, i Reykjavík og helt til Borgarfjörður. Men dette var også en mindretalsvariant eftersom 74,4 % havde *kv*-udtalen.

3.1.4 *Monoftong vs. diftong foran -gi* (Sydøstlandet)

Den såkaldte monoftongudtale af vokaler foran det som skrives *gi*, men udtales med [j], var et af særmærkerne ved sydøstlandsk udtale. Den almindelige mening blandt lingvister er at det handler

om en konservativ variant som viser mangel på en diftongering, som fremkommer i håndskrifter allerede fra det 14. århundrede.

	diftong	monoftong
<i>hagi</i> 'mark'	[haiji]	[ha:ji]
<i>tregi</i> 'vemod'	[t ^h reiji]	[t ^h re:ji]
<i>stigi</i> 'trappe'	[stiji]	[stre:ji]
<i>bogi</i> 'bue'	[pøiji]	[pø:ji]
<i>hugi</i> 'hu, sind'	[hyiji]	[hy:ji]
<i>lögin</i> 'lovene'	[löijm]	[lö:jm]

Langt den største del af ungdommen havde diftongudtale ifølge Björn Guðfinnssons undersøgelse.

3.1.5 Monoftong vs. diftong foran ng/nk (Vestfjordene)

En anden variation mellem monoftong og diftong finder sted foran en velær nasal + klusil: [ŋk, ŋk], skrevet *ng/nk*. Denne monoftongerede variant hører hjemme i Vestfjordene, ligesom på Eggert Ólafssons tid, mens det første vidnesbyrd om den innovation som er ansvarlig for den langt mere almindelige diftongudtale, er fra omkring 1300.

	monoftong	diftong
<i>langur</i> 'lang'	[lanjkyʀ]	[launjkyʀ]
<i>banki</i> 'bank'	[paŋci]	[pauŋci],
<i>þröngur</i> 'trang'	[θrönjkyʀ]	[θröyŋkyʀ]
<i>hönk</i> 'hank'	[höŋk]	[höyŋk]
<i>lengi</i> 'længe'	[leŋci]	[lejneci]
<i>krenkja</i> 'gøre syg'	[k ^h reŋca]	[k ^h reijnca].

I Björn Guðfinnssons undersøgelse havde en stor majoritet diftongudtalen, og det var kun relativt få unge mennesker på Vestfjorden som havde monoftonger.

3.1.6 *rn/rl-udtale* (Sydøstlandet)

Den næste dialektvariant har sine rødder i en egenart i det islandske fonologiske system som består i at der ofte forekommer klusiler foran sonoranter i former som *finn* [fitn] 'fin' *allir* [atliɾ] 'alle', *barn* [partn]/[patn] "barn" og *varla* [vartla]/[vatla] 'næppe'. På sydøstlandet findes der en udtale af den historiske kombination af *rl* og *rn* uden klusil.

	uden klusil	med klusil
<i>stjarna</i> 'stjerne'	[stjarna]	[stjartna]/[stjatna]
<i>varla</i> 'næppe'	[varla]	[vartla]/[vatla]

En stor majoritet havde klusiludtalen.

3.1.7 *Flámæli* ("skæv tale") (Østlandet, Sydvestlandet, Nordvestlandet)

Den afvigende udtale af vokaler som kaldes *flámæli* ("skæv" eller "gabende" tale), har den særstilling at i modsætning til de fleste mindretalsvarianter fra 40'erne var dette en innovation. Det handler om en forandring i udtalen sådan at de mellemhøje vokaler /i/ [ɪ] og /u/ [ʏ] får en lavere udtale og viser tendens til at falde sammen med de mellemlave nabolyde /e/ [ɛ] og /ø/ [ø] med sammenfald af ordformer.

	<i>Flámæli</i>	"rigtig"
<i>biddu við</i> 'vent et øjeblik'	[viɛ:ð]	[viɔp]
sammenfald med <i>veð</i> 'pant'	[viɛ:ð]	
<i>flugu</i> 'flue (dativ)'	[flʏœ:yy]	[flʏ:yy]
sammenfald med <i>flögu</i> 'plade (dativ)'	[flʏœ:yy]	

Et andet særpræg ved denne variant var at den fandtes i tre geografisk adskilte områder, det ene på Sydvestlandet og i Reykjavík, det andet på Nordvestlandet, og det tredje og største var på Østlandet.

Som man kan se af det nedsættende ord *flámæli*, er denne udtale blevet stigmatiseret og aktivt fordømt af skolemyndigheder og almue, hvilket sikkert har haft stor indflydelse på den senere udvikling (se 3.2 og 3.3). Men i 40'erne var denne udtale temmelig udbredt i forhold til andre minoritetsvarianter, og som det fremgår af tallene i tavle 1, var den faktisk den mest udbredte. I Björn Guðfinnssons undersøgelse var der 63,6 % af de unge mennesker rundt om landet som havde den "rigtige" udtale, hvilket betyder at 36,4 % viste tegn på *flámæli*. Selv om der er grund til at tro at tallene for *flámæli* måske er lidt overdrevne og bevidst pessimistiske på grund af den ideologi som Björn Guðfinnsson og hans medarbejdere åbenbart stod for – at *flámæli* skulle udryddes, må man sige at varianten var ganske udbredt på den tid.

3.1.8 *Klusil eller frikativ foran ð* (Nordlandet)

Ligesom i 3.1.6 er der her tale om variation som knytter sig til den tendens som findes i det islandske system til at udvikle klusiler som første medlem af konsonantgrupper efter trykvokalen. Det handler her om udtale af skrevet *vð* og *gð* som [pð] og [kð] ved siden af [vð] og [ɣð].

	klusil	frikativ
<i>hafði</i> 'hafði'	[hapði]	[havði]
<i>sagði</i> 'sagde'	[sakði]	[sayði]

I 40'erne var klusiludtalen en mindretalsudtale, og ifølge Björn Guðfinnssons undersøgelse var der 89,6 % som havde frikativudtalen, og det var kun i nogle sogne på Nordøstlandet hvor der var større procenttal hos skolebørn. Men der er grund til at tro at

klusiludtalen, selv om det handler om en innovation sproghistorisk set, har været mere udbredt før i tiden.

3.1.9 *Ngl-udtale* (Nordlandet)

Den sidste udtalevariant som nævnes her, er valget mellem udtalen af det som skrives *ngl* med eller uden klusil, d.v.s. [ŋkl] eller [ŋl]. Langt de fleste har en udtale uden klusil.

<i>dangla</i> 'slå'	[taʊŋkla]	[taʊŋla]
<i>hringla</i> 'klingre'	[rɪŋkla]	[rɪŋla]

En stor majoritet havde udtale uden klusil; kun i nogle få sogne på Nordlandet var der op til 50 % af skolebørnene som brugte denne variant.

3.2 *Ideer om standardisering*

Som allerede nævnt var Björn Guðfinnssons store undersøgelse i 40'erne delvis inspireret af sprogrøgt. Et af tidens sprogpoltiske idealer var normalisering af den moderne udtale. Argumentationen var at dialektforskelle under alle omstændigheder ville forsvinde med bedre kommunikation og vækst af hovedstadsområdet. Dette ville betyde at nogle, måske ikke så ønskværdige, varianter, ville få fremgang, mens andre som var "bedre" fra et eller andet synspunkt, kunne gå tabt. Et andet argument var at standardisering af udtalen ville forenkle relationen mellem retskrivning og udtale. Med standardiseret udtale ville det være lettere at reformere retskrivningen for at gøre undervisningen enklere.

Det er måske ikke så klart hvordan man kunne skelne mellem gode og dårlige udtalevarianter, men det er dog klart at f.eks. den afvigende vokaludtale ("den skæve tale", se 3.1.7) med sammenfald af vokaler godt kunne medføre nye problemer i skriftsprogs- og retskrivningsundervisningen. Og det ser ud til at

man i andre tilfælde har taget hensyn til spørgsmålet om skrivbarhed og relation til skriften når man har taget stilling til udtalevarianter.

I en forelæsning der senere blev udgivet som en lille bog (1981/1947), har Björn Guðfinnsson beskrevet sine meninger om standardisering. Efter at have gået igennem de udtalevarianter som hans undersøgelse gik ud på, og kommenteret deres historiske baggrund og til dels æstetiske egenskaber, kommer han med nogle konkrete forslag til normalisering af udtalen.

De tre vigtigste punkter er følgende:

I Islandsk udtale skal standardiseres med udvalg af levende dialekter.

II Foreløbig skal følgende optages i standarden:

1) ”Rigtig udtale” af vokaler (3.1.7)

2) *lv-udtale* (3.1.3)

3) *Hård tale* (3.1.1).

III Samtidig skal man preservere ”smukke” varianter som endnu findes, og som måske senere kan blive adopteret som standard: *rn/rl-udtale* (3.1.6), *stemt udtale* (3.1.2).

Andre udtalevarianter rekommanderer Björn Guðfinnsson ikke specielt, f.eks. synes han ikke at der ville ske nogen skade hvis klusiludtalen [hapði] for *hafði* (se 3.1.8) forsvandt. Angående variationen mellem monoftong og diftong foran *-gi* (3.1.4) så synes han at begge varianter er acceptable, selv om Sydøstboerne godt må bevare deres monoftongudtale, og det samme gælder den stemte udtale som han synes er smukkere end den ustemte udtale.

I de følgende år har man arbejdet med forberedelsen af et direktiv fra Kultur- og Undervisningsministeriet vedrørende normalisering af udtalen, og der er skrevet konkrete forslag til tekst

for dette (se Baldur Jónsson 1998). I første artikel af et af disse forslag (ved Árni Böðvarsson og Bjarni Vilhjálmsson) står der bl.a. at i Nationalteatret, Rigsradioen og andre steder hvor udtalen skal danne mønster for andre, skal brug af *flámæli* være helt forbudt. Studenter på Islands Universitet og på Lærerskolen skal trænes i udtale og fonetik så at de kan undervise i skolen og hjælpe til med normaliseringen. Árnis og Bjarnis udkast til direktiv tager stort set Björn Guðfinnssons forslag op, d.v.s. at *hv*-udtale og hård tale anses for ønskværdige, mens bevaring af dialektal udtale skal støttes, specielt stemt udtale, *ngl*-udtale, *rn/rl*-udtale, monoftonger foran *-gi* og også monoftonger foran *-ng/nk*.

Men der var ikke fuldkommen enighed om sagen. Det Filosofiske Fakultet ved Islands Universitet er (1954) imod streng teater- eller rigsmålsnormalisering, men synes at *flámæli* er urigtig (de bruger det islanske ord *rangur*). Og fakultetet synes at hård tale er mere ønskværdig end blød tale, at *hv*-udtale er mere ønskværdig end *kv*-udtale, og at frikativ er mere ønskværdig end klusil i *hafði* og *sagði*. Det er bl.a. foreslået at skolemyndigheder hvert år kontrollerer om der findes elever som er "lyd-fortabte" (*hljóðvilltir*), d.v.s. bruger afvigende udtale af vokaler.

Men til trods for al denne diskussion blev der ikke udgivet et direktiv eller en bekendtgørelse, og regeringens interesse for standardiseringsaktionen er gradvis formindsket. Men der var stadigvæk stemning for aktivitet blandt mange skolefolk, og i enkelte skoler har man lagt stor vægt på standardiseringsidealet. Specielt har man været opmærksom på *flámæli* hos unge. Man har til og med prøvet elever med hensyn til dette, og hvis der var tegn på den uønskelige udtale, fik de et brev med hjem hvor der stod at man hos barnet har fundet tegn på *flámæli*, og at skolen beder om tilladelse til at gøre noget ved det. Det fremgår af dette at *flámæli* har været stærkt stigmatiseret, og der er fortællinger om personlige tragedier og om folk som har fået dårlig fremgang i skolen og er blevet spottet for deres udtale.

3.3 Hvad blev resultatet?

Den meget udførlige statistik om unges udtale i 40'erne som fremgår af Björn Guðfinnssons undersøgelse, skaber en udmærket lejlighed til at følge udviklingen og studere dialektvarianternes skæbne. Derfor blev der lavet en anden, ganske vidtgående undersøgelse i årtiet mellem 1980-90. Hovedarrangørerne af denne undersøgelse som har fået akronymet RÍN (rannsókn á íslensku nútímamáli), var undertegnede i samarbejde med Höskuldur Þráinsson (se f.eks. Kristján Árnason 1987, Höskuldur Þráinsson og Kristján Árnason 1992). RÍN var en helhedsundersøgelse med interviews af aldersgrupper fra hele landet, i alt ca. 2.900 mennesker. Det fremgår af RÍN at der, som man havde forventet, er en stærk tendens til udslettelse af de gamle dialektforskelle, men der dukker også nogle nye udtalevarianter op som har større frekvens hos de yngre end hos de ældre. Men det som jeg her kort vil bemærke til slut, er i hvilken retning standardiseringen går.

Som sagt har man i 40'erne og 50'erne diskuteret hvilke varianter der ville få fremgang, og hvilke der ville trække sig tilbage i den store udslettelse som man forventede ville ske. Stort set kunne man have to hypoteser om dette. Den ene mulighed var at hovedstadsområdet voksende dominans ville betyde at de varianter som satte deres præg på hovedstadssproget, ville få den største fremgang. Man kunne tænke sig at hovedstadens prestige ville give de udtalevarianter som er karakteristiske for sproget der, en fordel over for de andre. Den anden hypotese man kunne tænke sig, er at det simpelthen var majoriteten som vandt. Og dette blev tilfældet. Den store generalisation er at de varianter som var de stærkeste i 40'erne, er blevet endnu stærkere. Dette gælder alle de variabler der nævnes i 3.1, som vi kan se i tavle 1.

Det er ikke nok at høre hjemme i Reykjavík. *Flámæli* har f.eks. været relativt udbredt blandt unge i Reykjavík. Kun 48 % af de unge i Reykjavík havde, ifølge Björn Guðfinnson, den "rigtige" i stedet for den "skæve" udtale, d.v.s. mere end halvdelen fik karakteren *flámælt* eller *slappmælt* ("slaptalende").

Man kan også nævne at *hv*-udtalen var relativt stærk i Reykjavík og i området deromkring hvor mellem 25 og 40 % havde frikativ i større eller mindre grad, mere end i de fleste andre områder. Det er bemærkelsesværdigt at det her handler om henholdsvis en stigmatiseret variant og en variant som var rekammeret af sprogrøgtfolk. Men begge er gået hurtigt tilbage.

Men selv om majoriteten sejrer, er der interessante nuancer. Fremgangen af majoritetsvarianterne sker med varierende hastighed, som man kan se af tavle 1 og af graferne i fig. 1-3.

Tavle 1

Majoritetsvariant	Situationen i 40'erne	Skrider frem
Blød tale	72,2 %	langsomt
Ustemt udtale	77,5 %	hurtigt
Kv-udtale	74,4 %	hurtigt
Diftong foran -gi	Stor majoritet	langsomt
Diftong foran ng/nk	Stor majoritet	hurtigt
(r)dn/(r)dl-udtale	Stor majoritet	hurtigt
"Rigtig udtale"	63,6 %	meget hurtigt
Frikativ foran ð	89,6 %	hurtigt
[ŋ]-udtale	Stor majoritet	uforandret

Majoritetsvarianter i 1940'erne og deres senere varierende fremgang.

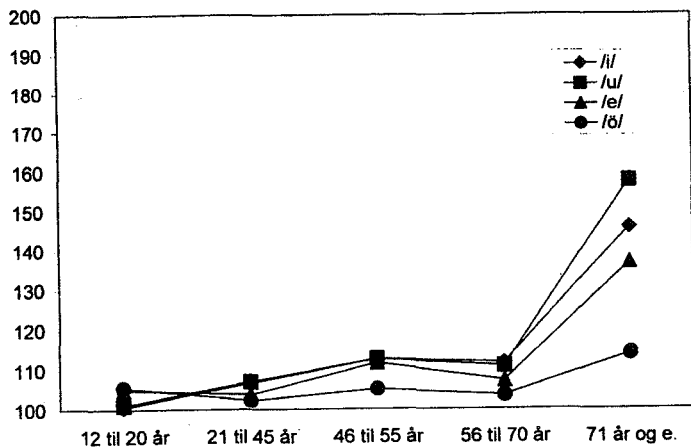

Fig. 1. Flámæli i Suður-Múlasýsla.

Flámæli hos forskellige aldersgrupper i Suður-Múlasýsla (Østlandet) ifølge RÍN. Tallene viser gennemsnitskarakter (fra 100 til 200) hos de forskellige aldersgrupper for afvigende udtale af de lange vokaler: /i/ som i *við* 'ved' og *skip* 'skib', /u/ som i *flugu* 'flue', /e/ som i *veð* 'pant' og /ø/ som i *flögu* 'plade'.

Som man kan se af fig. 1, viser resultater fra RÍN at *flámæli* praktisk talt er forsvundet blandt de unge, selv i Suður-Múlasýsla på Østlandet, det syssel hvor fænomenet var stærkest i 40'erne. Det er altså klart at den vidtgående stigmatisering som denne variant er blevet udsat for, har haft sine konsekvenser.

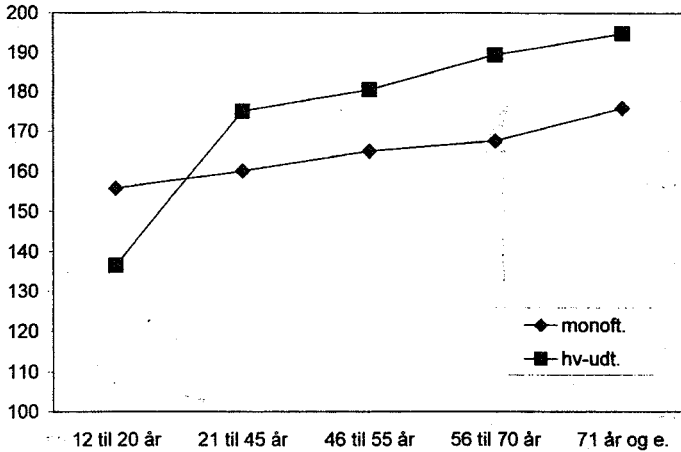

Fig. 2. Monoftongudtale og hv-udtale i Vestur-Skaftafellssýsla omkring 1980.

Hv-udtale og monoftongudtale hos forskellige aldersgrupper i Vestur-Skaftafellssýsla, Sydøstlandet. Der er mindre forskel mellem aldersgrupperne når det gælder monoftongudtalen, end når det gælder hv-udtalen.

Fig. 2 viser statistik fra RÍN for to variabler fra Sydøstlandet som begge er i færd med at vige for majoriteten. Det handler om frikativudtale af *hv*, som i *hvalur* 'hval' (sml. 3.1.3), og monoftongudtale foran *gi*, som i *hagi* (sml. 3.1.4). Som man kan se, er begge variabler gået tilbage, men det går meget hurtigere med *hv*-udtalen. Og dette sker til trods for at man i diskussionen om standardisering har rekommanderet frikativudtalen. Monoftongudtalen, som fik mindre støtte fra sprogrøgttsfolket, går tilbage, men langsommere, og den yngste generation får karakterer mellem 150 og 160, d.v.s. mere end 50 %.

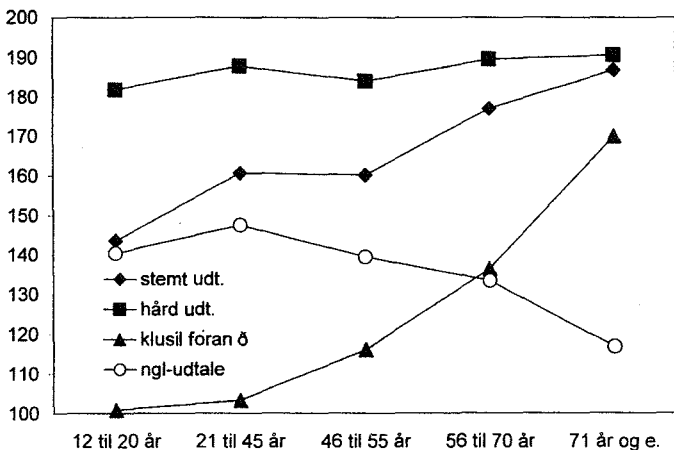

Fig. 3. Nordlandske variabler i 80'erne

Nogle nordlandske variabler efter aldersgrupper. Hård tale står stærkest, mens stemt tale og specielt klusiludtale viser hurtig nedgang. Ngl-udtale holder sin stilling.

Fig. 3 viser fire nordlandske variabler og deres distribution blandt forskellige aldersgrupper på Nordlandet i 80'erne. Den mest dramatiske forskel mellem grupperne er i klusil förän ö, [hapði] for hafði (sml. 3.1.8), som praktisk talt er forsvundet hos de unge. Den stemte udtale (sml. 3.1.2) går tilbage, og der er stor forskel mellem aldersgrupperne. Den hårde tale (sml. 3.1.1) står stærkere, selv om der er signifikant korrelation mellem alder og hård tale i dette område. Den mest interessante variabel er måske ngl-udtalen (3.1.9). Den er ikke blevet blandet så meget ind i diskussionen om standardisering i 40'erne og 50'erne, men Björn Guðfinnsson bemærker at han tror at denne variant snart vil forsvinde. Som man kan se af fig. 3, er der omvendt relation

mellem generationer hvad denne variabel angår, selv om den ikke får nogen særlig høj karakter.

Sociolingvistisk teori (se f.eks. Labov 1972 og Chambers & Trudgill 1980) har bl.a. klassificeret lingvistiske variable i to klasser som markører (markers) og indikatorer (indicators). Markører er variable som viser korrelation mellem forskellige stilistiske optioner, mens indikatorer ikke viser denne korrelation. Ifølge teorien hænger denne distinktion sammen med hvor bevidste folk er om de lingvistiske fænomener som variablene indebærer. Det som folk lægger mærke til eller på en eller anden måde er bevidste om, viser større variation med stil og situation, og der kan også ske ganske drastiske forandringer i sådanne variables distribution på kort tid. Det ser ud til at den ulige skæbne for udtalevarianterne som man kan læse ud af statistikken fra RÍN kan i det mindste delvis forklares med hjælp af denne sociolingvistiske tankegang.

Som ekstreme eksempler kan man tage *hv*-udtalen og *ngl*-udtalen. *Hv*-udtalen var rekommanderet af sprogrøgtsfolk, men det var *ngl*-udtalen ikke (selv om den heller ikke var fordømt), og Björn Guðfinnssons mening var at denne variant snart ville forsvinde. *Ngl*-udtalen har ikke været omtalt i den sprogpoltiske diskussion i samme grad som *hv*-udtalen og f.eks. den hårde udtale og den stemte udtale. Og af interviews med informanter som havde *ngl*-udtale, og som blev spurgt om det, fremgår det at de var helt umedvidende om det. Denne variabel må derfor klassificeres sociolingvistisk som en indikator, mens den åbne diskussion om *hv*-udtalen og andre rekommanderede (eller stigmatiserede) varianter sikkert har gjort variablene til markører. Markørstatus kan altså være en del af årsagen til *hv*-udtalens hurtige tilbagegang, mens *ngl*-udtalens status som indikator har gjort at den fik lov til at være i fred, så at sige. Det kan måske siges at være lidt ironisk at *hv*-udtalen har udviklet sig i den modsatte retning af sprogfolkenes rekommandationer, men så kan man også pege på *flámæli* som et eksempel på en udvikling der var i overensstemmelse med sprogrøgtsfolkets anbefalinger. Men

her er det faktisk mere sandsynligt at det var den almindelige mening som var mere afgørende.

Og det er også klart at spørgsmålet om markør eller indikator ikke kan forklare andre ting som kommer frem ved statistikken fra RÍN. Det kan f.eks. ikke forklare hvorfor den stemte udtale går hurtigere tilbage end den hårde tale, som man kan se af fig. 3. Det fremgår af Björn Guðfinnssons kommentarer (1981/1947:30) at nordlændinge er blevet udsat for nedvurderende kommentarer om denne variant allerede i 40'erne. Men hvorfor det samme ikke er hændt den hårde tale, har vi ikke nogen forklaring på endnu.

Litteratur

- Baldur Jónsson. 1998. Afskipti stjórnvalda af íslenskum framburði 1940–1984. I: Baldur Sigurðsson, Sigurður Konráðsson og Örnólfur Thorsson (red.): *Greinar af sama meiddi helgaðar Indriða Gíslasyni*. Rannsóknarstofnun Kennaraháskóla Íslands. Reykjavík. (S. 229–245).
- Björn Guðfinnsson. 1946. *Mállýzkur I*. Ísafoldarprentsmiðja. Reykjavík.
- Björn Guðfinnsson. 1964. *Mállýzkur II. Um íslenzkan framburð*. Ólafur M. Ólafsson og Óskar Ó. Halldórsson unnu úr gögnum höfundar og þjuggu til prentunar. Heimspékideild Háskóla Íslands og Bókaútgáfa Menningarsjóðs. Reykjavík.
- Björn Guðfinnsson. 1981/1947. *Breytingar á framburði og stafsetningu*. Smárit Kennaraháskóla Íslands og Iðunnar. Iðunn. Reykjavík [Ísafoldarprentsmiðja. Reykjavík.]
- Blöndal, Sigfús. 1920–24. *Íslensk-dönsk orðabók / Islandsk-dansk ordbog*. Verslun Þórarins B. Þorlákssonar. Reykjavík / H. Aschehøug. København.
- Chambers, J.K. & Peter Trudgill. 1980. *Dialectology*. Cambridge University Press.
- Helgi Guðmundsson. 1977. Um ytri aðstæður íslenzkrar málþróunar. I: *Sjötíu ritgerðir helgaðar Jakobi Benediktssyni 20*.

- júli 1977. Stofnun Árna Magnússonar. Reykjavík (S. 314–25.)
- Hreinn Benediktsson (udg.). 1972. *The First Grammatical Treatise: Introduction, Text, Notes, Translation, Vocabulary, Facsimiles*. Málvísindastofnun. Reykjavík.
- Höskuldur Þráinsson og Kristján Árnason. 1992. Phonological variation in 20th century Icelandic. *Íslenskt mál* 14: S. 89–128.
- Jakob Benediktsson. 1953. Arngrímur lærði og íslenzk málhreinsun. I: *Afmælikveðja til próf. dr. phil. Alexanders Jóhannessonar háskólarektors 15. júlí 1953 frá samstarfsmönnum og nemendum*. Reykjavík (S. 117–38).
- Jón Ófeigsson. 1920–24. Træk af moderne islandsk lydlære. I: Blöndal: *Islandsk-dansk ordbog*, s. XIV–XXVII.
- Kristján Árnason. 1987. Icelandic Dialects Forty Years Later: The (Non)survival of some Northern and South-Eastern Features. I: Pirkko Lilius og Mirja Saari (red.): *The Nordic Languages and Modern Linguistics* 6. Helsinki University Press. Helsinki (S. 79–92).
- Kristján Árnason. 1990. Conflicting Teleologies: Drift and Normalization in the History of Icelandic Phonology. I: Henning Andersen og Konrad Koerner (red.). *Historical Linguistics 1987: Papers from the 8th International Conference on Historical Linguistics*. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam.
- Labov, William. 1972. *Sociolinguistic Patterns*. Basil Blackwell. Oxford.